

УДК 82-31

Н.А. Кобилко

РЕАЛЬНИЙ І МІФОЛОГІЧНИЙ ХРОНОТОП ДОРОГИ В РОМАНІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «ДІМ НА ГОРІ»

Проза Валерія Шевчука – захоплююче та вражаюче явище в літературі кінця XIX – початку XX століття. У його літературному доробку відчуваються традиції бароко, віртуозно поєднані постмодерним мисленням, грою традиційних образів, сюжетів, символів, архетипів, хронотопних моделей.

Серед літературознавців немає одностайної думки щодо творчості письменника. Так, наприклад, П. Майдаченко вважає художній доробок Шевчука продовженням гротескно-барокової традиції в дусі М. Бахтіна [3, с. 15], що спирається на закони поетики умовності. М. Павлишин, наголошуючи на химерності та міфопоетичності прози Валерія Шевчука, прагне до об'єктивної оцінки, адже «в Шевчука національні атрибути часу звільнені, передусім, від тієї набридливої смішності – іншими словами, кепкування, – яке визначає химерну тональність» [4, с. 111]. А. Берегуляк поглиблює думку М. Павлишина про химерність прози українського письменника, знаходить елементи «магічного реалізму», які окреслив як «вияви магічної естетики» [1, с. 72]. Отже, можна стверджувати, що переважна більшість науковців відносять прозу Шевчука до химерної. Подібні висновки ґрунтуються на автокоментарях самого письменника: 1) на український роман аж ніяк не може впливати латиноамериканська проза зразку «магічного реалізму» [5]; 2) творчість Шевчука лише частково інтерпретує естетичний метод «магічного реалізму» [5].

Причиною розходження думок щодо стильової манери Валерія Шевчука є, на нашу думку, те, що химерність упродовж усього творчого процесу письменника набувала різних видів та форм. Починаючи з 60-х років і до сьогодні умовно мистецький доробок

Н.А. Кобилко, 2014

автора можна розбити на чотири стильові рівні, перший із яких займає фольклорно-химерний (роман-балада «Дім на горі»).

Проза Валерія Шевчука – глибоко філософська, синтезована різними філософськими віяннями (сковородинськими, екзистенційними, бароковими тощо) й українським фольклором і міфологією. Письменник вдається до трансформації у своїх творах традиційних міфологічних образів і мотивів у русло сучасних ідейно-естетичних та морально-філософських проблем.

Автор активно звертається до використання архетипів народного світогляду, міфологічно-фольклорного мислення. Фольклорно-міфологічна умовність у прозі виступають носієм філософської напруженості й художнього лаконізму, безпосередньо впливає на текст. Питання своєрідних міфологічних вкраплень у Валерія Шевчука важливе та неоднозначне, адже письменник часто вплітає в сюжети народну міфологію. Яскравим прикладом може слугувати роман-балада «Дім на горі».

Мета статті – дослідити міфологему «дорога», виявити особливості її інтерпретації в романі Валерія Шевчука «Дім на горі».

Реалізація поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

- 1) проаналізувати творчу манеру письменника, виокремити прийоми міфологізації;
- 2) з'ясувати ідейно-естетичні функції міфологеми «дорога»;
- 3) визначити філософську основу хронотопу.

Об'єктом нашого дослідження є міфологема «дорога».

Предметом – роман-балада Валерія Шевчука «Дім на горі».

Невід'ємною частиною творчої індивідуальності письменника є система його світобачення. Із часом у літературі втілювалося чимало світоглядних моделей, за особливостями яких відчувається універсальна платформа міфологічного світобачення. Існує навіть своєрідний закон повернення міфу: «Чим доросліше людство, тим до більшої безодні часу вдається заглянути. Рухаючись у майбутнє, ми рухаємось у минуле. І немає межі». Слов'янська міфологія, збережена у фольклорі, донесла нам давній філософський досвід народу, його світоглядні принципи, традиції та звичаї. Валерій Шевчук,

досліджуючи українську готичну новелу, зазначає: «Українець в усі роки залюбки антропоморфував природні явища, а відтак мав інтерес і до того, що відбувається з людиною за межею буття... відповідно простежував чи вимірював, чи психологічно прочитував нитки, які в'яжуть буття з небуттям, і це завжди було реальною субстанцією його розуміння світу». Зокрема це стосується демонологічного пласта українського фольклору, де простежується потяг наших предків до осмислення іншого світу, який дуже відрізняється від людського.

Міф органічно ввійшов до сучасного літературного тексту, акцентуючи увагу на особливому баченні світу й людини. За допомогою прийому міфологізації створюється культурно-історичний та філософський підтекст, що художньо поглиблює «сучасний шар» літературного твору. Автор подає різні міфологічні елементи в потоці сучасних реалій. Тобто міфологічні елементи, ритуали, а також образи творчо переосмислюються письменником, набуваючи певних особливостей. Така інтерпретація міфологічних образів характерна для творчої манери Валерія Шевчука.

Як зазначає О. Карпова: «Актуалізація фольклорно-міфологічної традиції автора відбувається у двох напрямках: 1) адаптація традиційних міфологічних образів та фольклорних мотивів, а також окремих рис народної поетики, жанрових особливостей народної творчості (цикл «Голос трави», повість «Сповідь»); 2) утворення власної авторської міфології (міфологічних образів, міфологем і літературних аналогів міфу), що образно корелює з народною (повість-преамбула «Дім на горі»)» [2].

Система образного мислення козопаса Івана Шевчука відтворює характер стихійної художньої творчості народу. На цій основі виникали народні фантастичні оповідання, що виражали певне народне світосприймання. До них слід віднести персоналіфікацію природи, переведення абстрактних образів людського мислення в персонажів-символи, розуміння доброго і злого, бога і чорта. Саме ці складові формували первісний моральний кодекс людини.

Фольклорно-міфологічний світ «Голосу трави» вигаданий, але Валерій Шевчук не просто вдається до нього. Він намагається зазирну-

ти в корінь реального життя як давнього, так і сучасного. Для автора роман «Дім на горі» не лише цікава розповідь, у якій діють різні міфологічні персонажі, а й спроба виокремити головні цінності українського народу, його проблеми та світовідчуття. Розділивши твір на дві частини – повість-преамбулу та цикл оповідань, Валерій Шевчук подає і різне трактування одних і тих самих образів-символів, головним серед яких є *дорога*. У першій частині вона асоціюється з людиною (головний герой Володимир, який долає шлях до омріяного щастя, і таки його знаходить), у другій – із домовиком (охоронцем домівки, для якого дорога стає не лише мрією, що весь час манить і не дає спокою, а й причиною всіх нещасть – смерть господаря, осуд громади, нещасливе кохання).

У творі простежуються дві сюжетні лінії: дім, із якого герой іде у світ і до якого повертається, а також дорога, що його постійно вабить. Проте дім на горі має і свій власний міф: жінок, які мешкають у цьому домі, у період дозрівання відвідує джигун в образі птаха. Якщо йому вдається спокусити дівчину, то вона обов'язково народжує сина, який, підрісши, кидає дім і йде шукати свою дорогу. Згодом ту саму жінку відвідує чоловік, який сходить на гору, щоб попросити води. Якщо вони одружуються, то жінка народжує доньку, яка залишається продовжувати домашній міф.

Образ дому на горі у Валерія Шевчука завжди пов'язаний із образом дороги. Коли йдеться про дім і дорогу, то це майже завжди щось більше, ніж просто дім і просто дорога. Дім – це опора духу, начало начал, припуток радості та печалі, а дорога – життєва путь, низка випробувань, що постають перед людиною в той чи інший проміжок існування.

Спробуємо дослідити образ-міфологему дороги в романі «Дім на горі». Передусім варто наголосити, що образ дороги є універсальним, похідним від образу дому. Це життєвий шлях, стежка для втечі з рідного обійстя, духовні мандрівки, житейські негаразди. Як стверджує сам автор: «Дім обов'язково єднається з дорогами, стежками, без них він мертвий... Зрештою, дорога може бачитися і як Бог» [6, с. 90]. На початку роману ми дізнаємося, що «обійстя було високо, на верхівні гори, стежка клалася туди кам'яниста й крута» [6, с. 33]. Підіймаючись нею, Володимир спинявся й

передихав, згадуючи найтяжчу ніч у шпиталі, коли наснилися оця гора й крем'яниста стежка. Душа героя була наповнена торжеством і болем, задихом і піднесенням, адже «сходження в гори та підйом східцями завжди означають, що людина пізнає себе і досягає найвищого рівня» [6, с. 126]. Також, якщо звернути увагу на те, що «в цілому гора, пагорб, вершина гори пов'язана з ідеєю духовного піднесення, вивищення» [6, с. 146], то зрозумілим стає символічне значення першого сходження Володимира, який простував назустріч своїй долі. Звичайно цей шлях не був простим як фізично, так і духовно. Боляче було залишати щасливе життя, яке нахабно зруйнувала війна. Фронтіві та шпитальні спогади завжди знаходилися поруч, і важко було вирватися з того жаху, що весь час приходив уві сні. Але не зважаючи ні на що, герой підніметься до омріяного дому, щоб знову віднайти щастя та спокій. Таким чином, ми можемо стверджувати, що в даному контексті міфологема «дорога» пов'язана з мотивом духовного піднесення, кращої долі, пошуку втраченого. Також даний символ доповнює метафора мандри, які можуть бути як реальними, так і духовними, на мислительному рівні. Володимир не лише підіймається до омріяного острівка затишку, але й блукає глибинами власної пам'яті.

Інший, не менш важливий, образ дороги у світі міфологічних істот. В оповіданні «Дорога» Валерій Шевчук розгортає сюжетне дійство, своєрідно інтерпретуючи образ народної демонології – домовика у взаємозв'язку з дорогою. «В маєтку Гудищі, як і в кожному домі на ті часи, жив домовик. Коли сталося нещастя, домовикові груди стис одчай» [6, с. 283], адже він був поставлений для того, щоб «у домі не траплялося лиха». Таким чином, письменник зображує позитивного персонажа, який відповідає за спокій та благополуччя сімейного помешкання. Домовик наділений надприродними силами, фактично він є господарем дому, проте за межами маєтку їх втрачає. Пан Юрій наклав на себе руки тоді, коли домовик покинув дім і вирушив мандрувати дорогою, що весь час його манила. Саме це й накликло біду.

Валерій Шевчук так зображує домовика: «вугласта постать – чи людина, чи кіт, чотирикутна голова, а на малому личку – ледве на-

креслені обриси – палахкотіло двоє розпалених жарин». Автор відходить від народного міфу, де домовик «із жінками не живе, а при тривалій відсутності чоловіків уночі душить їх». У «Домі на горі» домовик сам наважився заговорити з господинею і, виконуючи свій обов'язок охороняти дім, після смерті пана Юрія залишається, хоч йому «нестерпно хочеться блукати по дорогах».

Через образ міфічного персонажа простежуємо мотив втечі, інтерпретований через символ шляху. Тут уже йдеться про своєрідний авторський підхід до даного образу, який, на нашу думку, може слугувати зразком художньої досконалості: «Мене зачарувала ця дорога... А коли домовиків зачаровують дороги, стаються нещастя. Домовики мусять думати про дім, а не про дороги...» [6, с. 284]. І далі: «Це сила дороги, – спогадав він, – єдина сила, перед якою я нищий!» [6, с. 287].

Міфологема дороги в романі «Дім на горі» – багатозначний символ. Для одних героїв шлях уособлює душевний спокій, щастя, пошук суті існування, для інших – біль, розчарування, відмову від власної мрії. Даний образ є також символом виявлення людських почуттів, страхів та передбачень.

Отже, дослідивши художню інтерпретацію хронотопу дороги в романі-баладі Валерія Шевчука «Дім на горі», можна відзначити, що вона багатоаспектна, позначена елементами філософізму. Тому фольклорно-химерний рівень відіграє важливу роль у формуванні творчої манери В. Шевчука. У суспільстві, де мораль і етика нівелюються, спрощуються, прагматизуються, письменник хоче переконати, що народна міфологія несе в собі багатовікові ознаки буття людства, які заслуговують на духовну реабілітацію.

Література

1. Берегуляк А. Магічний реалізм та літературний міф – зцілення чи панацея у постколоніальному контексті («Дім духів» Ісабель Альєнде та «Дім на горі» Валерія Шевчука) / А. Берегуляк // Сучасність. – 1993. – № 3. – С. 67-75.
2. Карпова О. Демонологічний дискурс прози Валерія Шевчука : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01 / О. Карпова. – Херсон, 2008.
3. Майдаченко П. Проза Валерія Шевчука: поетика умовності / П. Майдаченко // Радянське літературознавство. – 1988. – № 2. – С. 13-22.

4. Павлишин М. «Дім на горі» Валерія Шевчука // Павлишин М. Канон та іконостас / М. Павлишин. – К. : Час, 1997. – С. 98-112.

5. Фольклорно-міфологічні джерела образності Валерія Шевчука (на матеріалі роману-балади «Дім на горі») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrlit.vn.ua/Статті/732.html.

6. Шевчук В. Дім на горі / В. Шевчук. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. – 600 с.

Анотація

Н.А. Кобылко. Реальний і міфологічний хронотоп дороги в романі Валерія Шевчука «Дім на горі».

У статті на прикладі роману-балади «Дім на горі» розглядається фольклорно-хімерний рівень творчості Валерія Шевчука, простежуються прийоми міфологізації. Окрему увагу звернуто на міфологему «дорога», її смислове навантаження та авторську інтерпретацію.

Проза Валерія Шевчука – глибоко філософська, синтезована різними філософськими віяннями (сковородинськими, екзистенційними, бароковими тощо) й українським фольклором і міфологією. Для автора роман «Дім на горі» не лише цікава розповідь, у якій діють різні міфологічні персонажі, а й спроба виокремити головні цінності українського народу, його проблеми та світовідчуття. Розділивши твір на дві частини – повість-преамбулу та цикл оповідань, Валерій Шевчук подає і різне трактування одних і тих самих образів-символів, головним серед яких є *дорога*. У першій частині вона асоціюється з людиною (головний герой Володимир, який долає шлях до омріяного щастя, і таки його знаходить), у другій – із домовиком (охоронцем домівки, для якого дорога стає не лише мрією, що весь час манить і не дає спокою, а й причиною всіх нещастя – смерть господаря, осуд громади, нещасливе кохання).

Ключові слова: міфологема «дорога», фольклорно-хімерний рівень, міфологізація.

Аннотация

Н.А. Кобылко. Реальный и мифологический хронотоп дороги в романе Валерия Шевчука «Дом на горе».

В статье на примере романа-баллады «Дом на горе» рассматривается фольклорно-причудливый уровень творчества Валерия Шевчука, прослеживаются приемы мифологизации. Отдельное внимание обращено на мифологему «дорога», ее смысловую нагрузку и авторскую интерпретацию.

Проза Валерия Шевчука – глибоко філософська, синтезована різними філософськими віяннями (сковородинськими, екзистенціальними, барочними т.д.) і українським фольклором з міфологією. Для автора роман «Дім на горі» не тільки інтересний розповідь, в якій діють різні міфологічні персонажі, а й спроба виділити головні цінності українського народу, його проблеми і мироощущення. Розділив произведение на две части – повість-преамбулу і цикл розповідей, Валерій Шевчук подає і різну трактовку одних і тих же образів-символів, головним серед яких є *дорога*. В першій частині вона асоціюється з людиною (головний герой Володимир, перемагає шлях до бажаного щастя, і все-таки його знаходить), во другій – з домовим (охоронником дому, для якого дорога стає не тільки мрією, все час манить і не дає спокою, а й причиною всіх нещастя – смерть господаря, осуд громади, нещасливої любові).

Ключевые слова: мифологема «дорога», фольклорно-причудливый уровень, мифологизация.

Summary

N.A. Kobylko. The Real and Mythical Chronotope of the Road in the Novel by Valery Shevchuk “House on the Mount”.

Folk and quirky level of Valery Shevchuk’s creativity, techniques of mythologizing are considered in the article. Special attention is paid to the mythologem ‘road’, its meaning and the author’s interpretation.

Valery Shevchuk’s prose is deeply philosophical and synthesized various philosophical trends (skovorodynskiy, existential, baroque, etc.), Ukrainian folklore and mythology. For the author of the novel “House on the Mount” is not only an interesting story in which there are different mythological characters, but also an attempt to highlight the core values of the Ukrainian nation, its problems and attitude. Dividing the work into two parts – preamble and a series of short stories Valery Shevchuk gives different interpretations of the same images and symbols. In the first part it is associated with a man (the protagonist Vladimir, overcomes dreams of happiness, and yet finds it), in the second – with the house (the guardian of the home for which the road is not a dream that always beckons and haunts, it is the cause of all misfortunes – the death of the owner, the condemnation of the community, unhappy love).

Keywords: mythology, ‘road’, quirky, folk, mythology.